

Beogradska defektološka škola –
Belgrade School of Special Education
and Rehabilitation
Vol. 22, No. 3 (2016), str. 91-98

Prikaz knjige – Book reviews

Sanja Ćopić:
*Rodna ravnopravnost u Srbiji: stanje i perspektive*¹

Milena MILIĆEVIĆ²

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Ćopić, S. (2016). *Rodna ravnopravnost u Srbiji: stanje i perspektive*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 21 cm, 160 str. ISBN: 978-86-83287-89-5.

Monografska publikacija *Rodna ravnopravnost u Srbiji: stanje i perspektive* autorke dr Sanje Ćopić je objavljena 2016. godine, a izdavač je Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Nastala je kao rezultat rada autorke na projektu *Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije* (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Kao recenzentkinje, navedene su prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović i dr Ivana Stevanović. Knjiga ima 160 stranica i sadržajno je podeljena na pet poglavlja, pored uvodnih razmatranja, zaključka i spiska korišćene literature.

Uvodna razmatranja podsećaju čitaoca da pitanje rodne ravnopravnosti prevazilazi izolovano posmatrano unapređivanje položaja žena. U suštini, pitanje rodne ravnopravnosti je pitanje univerzalnih ljudskih prava i ključni je preduslov društvene pravde, uspostavljanja demokratije, postizanja socijalnog mira i pravde, ekonomskog prosperiteta, razvoja društva i unapređenja društvenih odnosa (str. 9). Autorka navodi da je u *Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period*

1 Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije” (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Milena Milićević, mileninaadresa@gmail.com

2009–2015 pitanje rodne ravnopravnosti prepoznato kao jedno od ključnih razvojnih pitanja, slično *Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju* iz 1995. godine (str. 10). Ipak, i pored političke volje i usmerenosti na ispunjavanje preuzetih obaveza na polju ostvarivanja rodne ravnopravnosti, ostvareni su tek skromni pomaci u odnosu na definisane ciljeve (str. 11–13). Odatle, opravdana je potreba da se sagleda trenutno stanje rodne ravnopravnosti u Srbiji i ukaže na nove moguće perspektive i pravce delovanja kako bi se postigla potpuna rodna ravnopravnost (str. 15). Ujedno, to je i cilj ove monografije – prikazivanje koncepta i osnovnog pojmovnog aparata rodne ravnopravnosti i informisanje o institucionalnim mehanizmima za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i za zaštitu od diskriminacije. Metodološki, cilj je ostvaren kvalitativnom analizom dostupne literature o brojnim pitanjima rodne ravnopravnosti i analizom postojećih međunarodnih dokumenata, nacionalnog zakonodavstva i strateških dokumenata. Odabrani su naučni radovi, istraživački izveštaji i izveštaji nezavisnih državnih tela, takođe (str. 16).

Prvo poglavlje je posvećeno razjašnjavanju osnovnih pojmova koji su ključni za razumevanje koncepta rodne (ne)ravnopravnosti. Najpre su razgraničeni pojam *pol* kao biološka kategorija i pojam *rod* kao socijalni konstrukt. *Rodni identitet* je pojašnjen navođenjem rezultata empirijskog istraživanja Centra za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka u Beogradu (Ignjatović, Pantić, Bošković, & Pavlović, 2010). Naime, ovi rezultati govore u prilog mnogostrukosti identiteta svakog pojedinca i pojedinke pri čemu je rodni identitet tek jedan od njih. Sledeći pojam su *rodne uloge* koje su društveno uslovljene, naučene kroz proces socijalizacije i u interakciji s drugim osobama, te su samim tim, promenljive. Rezultati prethodno spomenutog istraživanja su navedeni još jednom, ovog puta s ciljem ilustracije prisutnosti rodni stereotipa kod osoba oba pola (Ignjatović i sar., 2010), dok su rezultati istraživanja nasilja u porodici poslužili kao ilustracija povezanosti tradicionalnih muško-ženskih rodni (ekonomskih) uloga i rizika za ženu da bude izložena nasilju (Nikolić-Ristanović & Petrović, 2010). Autorka je *rodnu ravnopravnost* odredila kroz „jednake mogućnosti, jednaku vidljivost i jednaku zastupljenost muškaraca i žena u svim sferama privatnog i javnog života” (str. 25). Međutim, kako autorka primećuje, *Zakon o ravnopravnosti polova* iz 2009. godine ne prepoznaje rodnu, već samo ravnopravnost polova, a građani i građanke Srbije ne prepoznaju u dovoljnoj meri sve aspekte ovog pojma (Ignjatović i sar., 2010). *Diskriminacija* je definisana uporedno i to navođenjem člana 1 *Konvencije Ujedinjenih nacija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena* (CEDAW) i

člana 4 spomenutog *Zakona o ravnopravnosti polova*. Na taj način, čitalac ima priliku da samostalno upoređi širinu i fokusiranost osnovnih gledišta ova dva dokumenta kada je u pitanju pojmovno određivanje *diskriminacije* (str. 26–27). *Rodna perspektiva* je predstavljena kao strategija uključivanja rod-nih razlika na svim nivoima donošenja odluka, planiranja i implementacije, uz *rodno osvešćenu politiku* koja podrazumeva sistematski primenjen princip rodne ravnopravnosti (sve prema Jarić & Radović, 2011). Pojedini koraci razvijanja *rodno osvešćene politike* su dati prema preporukama Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost (str. 28). Jedan od prvih koraka je, svakako, do-sledna primena *rodno osetljivog jezika*. Autorka se kritički osvrće na generič-ku upotrebu muškog gramatičkog roda i pretpostavku o njegovoj automat-skoj rodnoj neutralnosti, te čitaocu skreće pažnju na neophodnost primene gramatički diferenciranih rodova u zakonodavstvu. Kao primer, naveden je *Zakon o ravnopravnosti polova* u kome nije korišćen rodno osetljiv jezik što su zakonodavci objasnili naznakom da gramatički muški rod podrazumeva prirodni muški i ženski rod (str. 29). U ovom poglavlju je najobimnije pred-stavljen termin, odnosno pojam *rodno zasnovanog nasilja*. Opravdano, na-ročito ako se imaju u vidu predstavljena istraživanja javnog mnjenja Evrope iz 2009. godine (Evropski institut za rodnu ravnopravnost) i Srbije iz 2010. godine (Ignjatović i sar., 2010) prema kojima se pojam rodne ravnopravnosti najpre vezuje upravo za nasilje prema ženama (str. 31). Autorka, potom, opisuje oblike rodno zasnovanog nasilja, i to nasilje u porodici i partnersko nasilje kao njegov najprisutniji pojavni oblik, zatim femicid, seksualno na-silje i trgovinu ženama i devojčicama. Poslednji su predstavljeni *mehanizmi rodne ravnopravnosti* čiji je cilj ostvarivanje i uspostavljanje institucionalnog i pravnog okvira postizanja rodne ravnopravnosti (str. 37). Autorka se odlu-čila da dalji tekst monografije bude sadržajno strukturiran na način kojim će pojedinačno biti razmatrani ključni mehanizmi rodne ravnopravnosti, od-nosno tri njegova osnovna nivoa delovanja (instrumenti ostvarivanja, insti-tucije i mehanizmi zaštite). Sveukupno posmatrano, detaljan prikaz osnov-nog pojmovnog aparata rodne ravnopravnosti je ostvaren pregledom preko 20 dostupnih istraživanja i pozivanjem na nekoliko zakona i međunarodnih dokumenata, a zainteresovanim čitaocima su dodatno preporučene određe-ne publikacije s ciljem dubljeg razumevanja ove problematike.

Instrumenti ostvarivanja rodne ravnopravnosti je naslov drugog, najobimni-jeg poglavlja. Ovo poglavlje je usmereno na analizu postojećih međunarodnih dokumenata i pravnog okvira Republike Srbije, tačnije izdvojene su relevan-tna informacije o institucionalnim mehanizmima za ostvarivanje, odnosno

postizanje rodne ravnopravnosti. Dokumenti su grupisani na dva nivoa: na nivou međunarodnog prava i na nivou zakonodavnog okvira Republike Srbije.

Autorka, najpre, objašnjava zbog čega su značajni *međunarodni standardi za postizanje rodne ravnopravnosti*. Kako naglašava, ovim dokumentima se postavljaju temelji nacionalnih zakonodavstava, politika i praksi ili „osnovni standardi i principi rodne ravnopravnosti i suprotstavljanja različitim vidovima rodne diskriminacije” (str. 40). Zajedničko za prvu kategoriju međunarodnih standarda je to da je pol izdvojen kao jedna od osnova po kojima države ne smeju vršiti diskriminaciju (str. 43). Predstavljeno je pet *opštih dokumenata o ljudskom pravima* i to su sledeći: *Povelja Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima* (1945), *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* (1948), *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* (1966), *Evropska konvencija za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda* (1950) i *Povelja Evropske unije o osnovnim ljudskim pravima* (2000). U drugu kategoriju su svrstani *međunarodni dokumenti o ženskim pravima* u čijem fokusu je „uspostavljanje rodne ravnopravnosti u svim segmentima javnog i privatnog života” (str. 44). Autorka je koncizno predstavila *Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju* (1995), *Milenijumsku deklaraciju Ujedinjenih nacija sa ciljevima razvoja* (2000), *Konvenciju Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena* (CEDAW, 1979), zatim *Povelju Evropske unije o ženama* (2010), *Pakt Evropske unije o rodnoj ravnopravnosti* (2006) i njegovu revidiranu verziju (2011), kao i *Strategiju Evropske unije o ravnopravnosti žena i muškaraca* (2011). U treću kategoriju su svrstani međunarodni dokumenti o nasilju nad ženama. Prvo je kratko predstavljena *Opšta preporuka broj 19 o nasilju nad ženama* iz 1992. godine koju je doneo Komitet za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena (Komitet CEDAW), a kojom je prepoznato rodno zasnovano nasilje. Nakon toga, čitalac ima priliku da se detaljno upozna sa tzv. *Istanbulskom konvencijom ili Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici* iz 2011. godine. Ovaj dokument je odabran zato što je prvi, evropski, pravnoobavezujući dokument koji postavlja pravni okvir borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, ali i zato što prepoznaje rodnu ravnopravnost kao ključnu u prevenciji nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Pored toga, ekonomsko nasilje se povezuje sa psihičkim nasiljem, čime ovaj dokument dobija na aktuelnosti i značaju.

Nastavljajući, autorka pažljivo razmatra *pravni okvir Republike Srbije u oblasti rodne ravnopravnosti*. Iako *Ustav Republike Srbije* zabranjuje svaku diskriminaciju, diskriminacija na osnovu roda nije prepoznata; autorka ovde isitče da je terminologija značajna jer se zakonski tekstovi i praksa,

kroz kreiranje politike jednakih mogućnosti, oslanjaju upravo na ustavne odredbe (str. 64). Kada je reč o *antidiskriminacionom zakonodavstvu*, zajedničko za tri ključna pojedinačna zakona je to se *diskriminacija* definiše gotovo usklađeno što pruža pravnu sigurnost i redukuje moguću zloupotrebu, prema rečima autorke (str. 65). Prvi je predstavljen *Zakon o zabrani diskriminacije* (2009), a potom i *Zakon o ravnopravnosti polova* (2009), dok je treći antidiskriminacioni zakon, *Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom* (2006), ovom prilikom izuzet iz rasprave. Od ostalih zakonskih propisa, analizirani su pojedini članovi *Krivičnog zakonika*, *Zakona o radu*, *Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, *Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju* i *Zakona o visokom obrazovanju*, kao i *Zakona o zdravstvenoj zaštiti*, *Zakona o sportu* i na kraju, *Zakona o izborima narodnih poslanika*. Na kraju, čitalac je u prilici da se upozna sa *implementacionim instrumentima* koji su vezani za predmet ove monografije. U pitanju su prvo *strategije* kao „dokumenti koji definišu politiku u određenoj oblasti i predstavljaju osnov za formulisanje konkretnih aktivnosti” (str. 79). Autorka je izdvojila tri važne strategije: *Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost* za period od 2009. do 2015. godine i za period od 2016. do 2020. godine sa pratećim Akcionim planom, *Strategiju prevencije i zaštite od diskriminacije* (2013) i *Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima* (2011), dok je kratko spomenut i *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji* (2010–2015). Na kraju ovog poglavlja su *protokoli*, značajne alatke i osnov standardizacije procedura i ujednačavanja postupanja nadležnih institucija (str. 91). Izdvojen je *Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima* (2011). Važno je napomenuti da se autorka ovde osvrće i na *Poseban izveštaj zaštitinika građana o primeni Opšteg i Posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja iz 2014. godine* čime je čitaocu ostavljen prostor da stekne uvid u stvarno stanje rodne ravnopravnosti u Srbiji i u to da je potrebno još dosta toga sprovesti u okviru implementacije i realizacije predstavljenog pravnog okvira u praksi, odnosno zakonskih rešenja i politika. Ovakav zaključak drugog poglavlja je, zapravo, uvod u naredni, treći deo monografije.

Treće poglavlje je naslovljeno *Pokazatelji rodne (ne)ravnopravnosti: gde smo sada i kuda dalje?* i ima za cilj da čitaocu prikaže rezultate dostupnih istraživanja i tako postavi empirijsku osnovu analize trenutnog stanja rodne ravnopravnosti u Srbiji. Autorka se odlučila za period posle 2009.

godine kada je usvojena prva nacionalna strategija o rodnoj ravnopravnosti. Uopšteno, ostvaren nivo rodne ravnopravnosti u praksi ukazuje na veliku prisutnost rodne neravnopravnosti (str. 95). I pored pozitivnih pomaka u uspostavljanju pravnog okvira i razvijanju javnih politika, nivo ostvarene rodne ravnopravnosti izražen kroz indeks rodne ravnopravnosti, na sličnom je nivou kao u zemljama regiona, ali niži za prosekom Evropske unije (Babović, 2016; str. 14). U tekstu koji sledi, čitalac počinje detaljnije da se upozna s položajem žena u različitim segmentima društvenih odnosa i različitim vidovima diskriminacije po osnovu pola i roda. Pokazatelji rodne (ne)ravnopravnosti su prikupljeni iz odabrane empirijske građe koju čini preko 25 bibliografskih jedinica i dalje grupisani prema, kako autorka naglašava „ključnim oblastima u kojima je potrebno postići rodnu ravnopravnost, a koje su identifikovane relevantnim pozitivnim propisima” (str. 96–97). U pitanju su sledeće oblasti: partnerski i porodični odnosi, ekonomija, sistem obrazovanja, učestvovanje u političkom i javnom životu, rodno zasnovano nasilje prema ženama i žene i mediji. Sumirajući sve navode i podatke, autorka u završnom osvrtu zaključuje da su žene u neravnopravnijem položaju i da se rodni jaz i njegove posledice jasno mogu uočiti u skoro svim sferama društvenog i privatnog života, a naročito u sferi rada i ekonomije (str. 117).

Četvrto poglavlje je usmereno na *Institucije rodne ravnopravnosti* koje su osnovane s ciljem promovisanja, postizanja i zaštite rodne ravnopravnosti na centralnom i lokalnom nivou vlasti. Dakle, ukazano je na poziciju i značaj rada onih institucija koje su strateški značajne, tačnije koje su prvenstveno „fokusrane na praćenje stanja u domenu rodne ravnopravnosti, primenu postojećih pravnih akata i kreiranje politike rodne ravnopravnosti” (str. 119). Zasebno su analizirane institucije rodne ravnopravnosti *na nacionalnom nivou* i to: *Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije* (od 2004. godine), odnosno *Savet za rodnu ravnopravnost* (od 2009. godine), zatim *Sektor za rodnu ravnopravnost* (od 2007. godine), odnosno *Uprava za rodnu ravnopravnost* (od 2008. do 2014. godine), i potom *Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost* (formirano 2014. godine) i *Skupštinski odbor za rodnu ravnopravnost* (formiran 2002. godine). Od institucija rodne ravnopravnosti *na pokrajinskom nivou* prikazane su sledeće: *Odbor za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodine*, zatim *Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova* (osnovan 2002. godine), *Savet za ravnopravnost polova* i *Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova* (osnovan 2004. godine). Na kraju, kratko je pojašnjeno da institucije rodne ravnopravnosti funkcionišu i *na lokalnom nivou* u vidu različitih tela (odbora ili komisija) za rodnu

ravnopravnost. Autorka uočava da ova tela imaju veoma važnu ulogu u promovisanju rodne ravnopravnosti, jačanju kapaciteta nadležnih institucija, u praćenju stanja i predlaganju aktivnosti i politika, ali i da, prema Hughson i Baćanović (2014), njihova uloga i mesto u sistemu lokalne samouprave ipak nisu dovoljno jasni (str. 126).

U petom, poslednjem poglavlju, autorka se odlučila da prikaže institucije rodne ravnopravnosti iz druge grupe, dakle one institucije koje obezbeđuju određeni vid zaštite u slučaju diskriminacije. Poglavlje je naslovljeno *Mehanizmi zaštite rodne ravnopravnosti*. Najpre je dat kratak osvrt na ulogu nezavisnih državnih tela i sudsku zaštitu kao krajnje sredstvo reagovanja, a zatim je predstavljen *Zaštitnik građana* (prvi Zaštitnik građana je izabran 2007. godine na osnovu *Zakona o zaštitniku građana* iz 2005. godine). Najdetaljnije su, pak, objašnjeni mesto i uloga *Poverenika za zaštitu ravnopravnosti*, kao nezavisnog državnog organa sa dvojakom funkcijom, reaktivnom i preventivnom (str. 129) i ceo postupak za zaštitu od diskriminacije (str. 130). Izdvojeni su ključni podaci iz godišnjeg izveštaja za 2014. godinu, a potom i mogućnost i postupak ostvarivanja sudske (građanskopravne) zaštite u slučaju diskriminacije.

U zaključku je predstavljena finalna komparacija značajnih koraka koji su načinjeni na nivou zakonodavstva i odgovarajućih implementacionih dokumenata i trenutnog stanja u pogledu rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji. Sve prethodno navedeno je pružilo čitaocu dovoljno dokaza da jasno uoči „veliki rodni jaz između proklamovanih prava i principa, s jedne, i prakse u sprovođenju politika jednakih mogućnosti i zaštite od diskriminacije, sa druge strane” što je ujedno i glavna poruka ove monografije (str. 142). Autorka na kraju zaokružuje celinu monografije nizom predloga za buduća istraživanja rodne ravnopravnosti iz različitih perspektiva, ali i nizom predloga kada je reč o podizanju svesti opšte javnosti o rodnoj ravnopravnosti i o unapređivanju rodno osetljivog medijskog izveštavanja (str. 144).

Monografija je napisana jasnim i razumljivim jezikom i preporučljiva je široj publici, naročito onima koji žele da se bolje upoznaju sa mogućim budućim pravcima kretanja rodne ravnopravnosti u Srbiji, ali i onima koji žele da više saznaju o trenutnom stanju. Korisna je svima koji se interesuju za područje rodne ravnopravnosti i rodnih studija uopšte, a zbog načina na koji je pisana predstavlja dobru osnovu za sve koji se sa ovom oblašću istraživanja tek upoznaju.

Literatura

- Babović, M. (2016). *Indeks rodne ravnopravnosti 2016. Merenje rodne ravnopravnosti u Srbiji 2014*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Ćopić, S. (2016). *Rodna ravnopravnost u Srbiji: stanje i perspektive*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 21 cm, 160 str. ISBN: 978-86-83287-89-5.
- Hughson, M., & Baćanović, V. (2014). Rodna ravnopravnost u Srbiji 2014: analiza stanja u oblasti ekonomije. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 33(2), 7-24.
- Ignjatović, S., Pantić, D., Bošković, A., & Pavlović, Z. (2010). *Građanke i građani Srbije o rodnoj ravnopravnosti – javno mnjenje Srbije o rodnoj ravnopravnosti*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije.
- Jarić, N., & Radović, N. (2011). *Rečnik rodne ravnopravnosti*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije.
- Nikolić-Ristanović, V., & Petrović, N. (2010). Faktori koji utiču na izloženost žena nasilju u porodici. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Nasilje u porodici u Vojvodini* (str. 55–77). Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.